

- Η πολιτική ενεργού γήρανσης ■ Το Ασφαλιστικό και το πρόβλημα με τα συνδικάτα
- ΕΕ: Κέρδη και Ζημίες από την υιοθέτηση κοινών πολιτικών
- Μύθος τα περί ανεξαρτησίας της Δικαιοσύνης ■ Ευρωπαϊστές και Ατλαντιστές
- Η διπλωματία των αγωγών ■ Παρενέργειες της δωρεάν παιδείας

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Τα κενά
των εφαρμοζόμενων
πολιτικών

ΦΤΩΧΕΙΑ

ΚΑΙ

ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ

ΦΑΚΕΛΟΣ

Αναζητώντας ΤΟΝ ΝΟΥ

Νεότερες έρευνες για τον εγκέφαλο

Δρ Ηλίας Χρυσόχοϊδης

ΔΙΔΑΣΚΕΙ ΜΟΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΟΥ ΣΤΑΝΦΟΡΝΤ

Ένα νέο πορτρέτο του Μότσαρτ

Η μουσική ανακάλυψη της χρονιάς είναι... εικαστική

Εδώ και ένα μήνα ο κόσμος της έντεχνης μουσικής δονείται από μια ανακάλυψη, παραδόξως όχι μουσική αλλά εικαστική. Στις 15 Μαρτίου, σε ημερίδα του Royal Musical Association στο Λονδίνο, ο καθηγητής Cliff Eisen (King's College London) ταυτοποίησε νεαρό άνδρα σε πρόσφατα ανακαλυφθέν πορτρέτο του 18ου αιώνα με τον Ιωάννη Χρυσόστομο Βόλφγκανγκ Θεόφιλο Μότσαρτ. Ακολούθησε λεπτομερής ανακοίνωση στο έγκυρο περιοδικό «Eighteenth Century Music» και η είδηση, όπως αναμενόταν, έκανε τον γύρο του κόσμου. Πρόκειται για τη σημαντικότερη ανακάλυψη προσωπικού αντικειμένου του συνθέτη, η εικόνα του οποίου είναι βέβαια παγκοσμίως γνωστή χάρη στην αυστριακή σοκολατοβιομηχανία, αλλά φτωχά τεκμηριωμένη με αυθεντικά πορτρέτα.

Παραδόξως, η ιστορία της ανακάλυψης δεν αρχίζει ούτε στο Λονδίνο ούτε καν στην Αυστρία, αλλά στη μακρινή Καλιφόρνια και δη στην Κοιλάδα του Πυριτίου, απ' όπου γράφουμε το κείμενο αυτό. Η τύχη το έφερε στα τέλη του 2003 να επιστρέψει αμερικανός τουρίστας από την Ευρώπη με δύο κιβώτια αντίκες που είχε αγοράσει κάπου στην Ιταλία από πλανόδιο πωλητή. Τα κιβώτια περιείχαν ποικιλία αντικειμένων, όπως νομίσματα και μετάλλια, βιβλία, κοσμήματα, ένα τελετουργικό ξίφος, δύο μεγάλα κλειδιά εξώπορτας, μία τράπουλα και μια σειρά από πίνακες και πορτρέτα μινιατούρες. Από τα τελευταία ξεχωρίζουν δύο προσωπογραφίες: ενός αγοριού περίπου 10 ετών και ενός νεαρού άνδρα (28-30 χρόνων) που απεικονίζεται σε προφίλ και φοράει κόκκινο σακάκι [Εικ. 1-2].

Μετά την παρατήρηση ενός τεχνοκρίτη ότι το μικρό αγόρι θυμίζει ένα από τα πορτρέτα του νεαρού Μότσαρτ, ο καλιφορνέζος συλλέκτης απευθύνθηκε στον Neal Zaslaw, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Κορνέλ και κορυφαίο μελετητή του συνθέτη. Εκείνος τον παρέπεμψε στον Daniel Leeson, επίσης μοτσαρτιστή, αλλά και κάτοικο της Silicon Valley. Αντικρίζοντας για πρώτη φορά τη συλλογή στις αρχές του 2004, θυμάται ο τελευταίος, δεν μπορούσε να πουχάσει από την υπερένταση. Ο αρχικός σκεπτικισμός του για την αυθεντικότητα της σταδιακά υποχώρησε. Επειτα από δύο χρόνια επιμελούς έρευνας, ο Leeson συμπέρανε ότι όχι μόνον οι δύο πίνακες απεικόνιζαν τον Μότσαρτ, αλλά και το περιεχόμενο των κιβωτίων αποτελεί τη μεγαλύτερη συλλογή αντικειμένων του συνθέτη στον κόσμο.

Το πρώτο δημοσίευμα για τον μουσικολογικό θησαυρό εμφανίστηκε τον Ιανουάριο του 2006 στην εφημερίδα «San Jose Mercury» και προκάλεσε ζοηρό ενδιαφέ-

ρον. Τόσο ο Zaslaw όσο και ο Christoph Wolff του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ συμφώνησαν ότι τουλάχιστον ένα μέρος της συλλογής είναι αυθεντικό. Για παράδειγμα, το όνομα «Mozart» είναι χαραγμένο στη βάση ενός θρησκευτικού αγαλματιδίου και τα αρχικά «WGM» (αντιστοιχούν στο «Wolfgang Gottlieb Mozart») εμφανίζονται στο κάδρο του παιδικού πορτρέτου. Η δε προσωπογραφία δωδεκάχρονου κοριτσιού, πιθανόν της αδελφής του συνθέτη Νάνετλ, τοποθετείται ενδυματολογικά στη δεκαετία του 1760 και υπογράφεται με τα αρχικά «JZ» που αντιστοιχούν στον ζωγράφο John Zoffany, τον οποίο οι Μότσαρτ γνώρισαν κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στο Λονδίνο (1764-1765). Παρά τις ισχυρές αυτές ενδείξεις, συντηρητικοί (και μάλλον πικραμένοι) ερευνητές στο Mozarteum του Σάλτσμπουργκ, γενέτειρας του συνθέτη, θεώρησαν τα ευρήματα περιστασιακά. Μόνο εξονυχιστική έρευνα μπορούσε να οδηγήσει σε ασφαλή συμπεράσματα.

Η έρευνα του Leeson όμως επεκτάθηκε και στο ιστορικό της ίδιας της συλλογής. Ηδη γνωρίζουμε ότι η ηρωική τουρνέ της οικογένειας Μότσαρτ σε ευρωπαϊκές πρωτεύουσες και βασιλικές αυλές την περίοδο 1763-1766 απέφερε πλήθος πολύτιμα αντικείμενα (χρυσά ωρολόγια τσέπης, δαχτυλίδια, μαχαίρια με επίχρυσες λαβές κτλ.). Η δε αλληλογραφία του Λεοπόλδου, πατέρα του συνθέτη, επιβεβαιώνει ότι μέρος τους προωθήθηκε πίσω στο Σάλτσμπουργκ στη φύλαξη του Johann Lorenz Hagenauer, φίλου και οικονομικού χορηγού της οικογένειας. Ουδείς όμως γνωρίζει πού κατέληξε ο μικρός θησαυρός. Ο Leeson εικάζει ότι με την επιστροφή των Μότσαρτ ο Λεοπόλδος πούλησε μέρος του για να πληρώσει οφειλές στον Hagenauer, ενώ αποθήκευσε άλλα αντικείμενα στη σοφίτα της ιδιόκτητης πολυκατοικίας του, όπου οι Μότσαρτ νοίκιαζαν διαμέρισμα. Μετά τον θάνατο του Hagenauer το κτίριο πουλήθηκε και τα αντικείμενά του μεταφέρθηκαν στην Τεργέστη όπου συγγενείς του είχαν αναπτύξει εμπορική δραστηριότητα. Από τότε η συλλογή φαίνεται να παρέμεινε στην κατοχή της οικογένειας Hagenauer. Είναι δε πολύ πιθανό ότι υπήρξε μέρος του αρχείου που ο τρισεγγονός του δημιούργησε στην έπαυλή του έξω από την Τεργέστη γύρω στο 1920, αφού τα αντικείμενα των κιβωτίων έχουν ετικέτες με αριθμό καταλόγου. Δυστυχώς, οι άθλιες οικονομικές συνθήκες της μεταπολεμικής Ιταλίας οδήγησαν το 1951 στην εκποίηση της συλλογής, τα ίχνη της οποίας έκτοτε εξαφανίστηκαν.

Τι δίνει όμως τις εικασίες αυτές με τα κιβώτια που αγοράστηκαν στην Ιταλία; Ένα πέταλο αλόγου, απαντά ο Leeson! Ως αξιωματικός του ιππικού, ο τρισεγγονός του Hagenauer ήταν δεινός ιππέας και

1 Πορτρέτο του Μότσαρτ σε νεαρή ηλικία, περίπου το 1765

2 Πορτρέτο του Μότσαρτ περίπου το 1783

3 Νεκρική μάσκα του Μότσαρτ (η αυθεντικότητά της δεν είναι ευρέως αποδεκτή)

ιδιοκτήτης καθαρόαιμου αλόγου, την απώλεια του οποίου θρήνησε βαθύτατα. Η ύπαρξη του πετάλου του ζώου ανάμεσα στα αντικείμενα της συλλογής σφραγίζει αιτιακά τον δεσμό της με την οικογένεια Hagenauer.

Το στέρεο τούτο υπόβαθρο επέτρεψε στον Cliff Eisen, πρώην μαθητή του Zaslaw στο Κορνέλ και από το 1997 διδάσκοντα στο King's College London, να προχωρήσει την έρευνα ένα βήμα μπροστά. Υστερα από λεπτομερή εξέταση πρακτικών πλειστηριασμών, της επιστολογραφίας των Μότσαρτ αλλά και προφορικών μαρτυριών της οικογένειας Hagenauer, ο Eisen κατέληξε στην ταυτοποίηση του νεαρού άνδρα με τον συνθέτη.

Χαρακτηριστικά του εικονιζόμενου, κυρίως η έντονη και μακριά μύτη, αλλά και τα ασυμμετρικά χείλη, ταιριάζουν με αυθεντικά πορτρέτα του Μότσαρτ αλλά και

με μεταπολεμικές ανακαλύψεις, όπως η νεκρική του μάσκα [Εικ. 3] και η απαθανάτισή του σε μασονική τελετή [Εικ. 4]. Καθοριστική ωστόσο για την αναγνώριση υπήρξε η ενδυματολογική επιλογή του Μότσαρτ. Ηδη ξέραμε την αδυναμία του για το καλό ντύσιμο, το οποίο θεωρούσε αναγκαίο για την επίδειξη της κοινωνικής του θέσης. Ωστόσο δύο επιστολές του από το φθινόπωρο του 1782 μαρτυρούν την εμμονή του για την απόκτηση ενός συγκεκριμένου σακακιού που είχε δει σε μια προθήκη. «Όσο για το όμορφο κόκκινο σακάκι, που μου αρέσει εξαιρετικά, σας θερμopαρακαλώ πείτε μου πού μπορώ να το βρω και πόσο κοστίζει, κάτι που ξέχασα τελείως, απορροφημένος καθώς ήμουνα από τη λαμπρότητά του» (28 Σεπτεμβρίου 1782). Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες της οικογένειας Hagenauer, ο Μότσαρτ φορούσε το αγαπημένο του κόκκινο σα-

ΓΡΑΜΜΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΛΗ

ΑΛΚΗΣ ΚΟΥΡΚΟΥΛΑΣ

Το μαντίλι και η βασίλισσα

Η ιδέα ότι η βασίλισσα Ελισάβετ φερόσε «το μαντίλι» που έχει αναστατώσει την πολιτική ζωή δεν μπόρεσε να μετριάσει την οργή των «κοσμικών» στην Τουρκία. Η βρετανίδα μονάρχης, σύμβολο της ευρωπαϊκής παιδείας και της προσαρμογής στη νεωτερικότητα, η αρχηγός της Αγγλικανικής Εκκλησίας – τι άλλο θα μπορούσε να απέχει περισσότερο από το Ισλάμ και τους κινδύνους του εξισλαμισμού; –, δεν μπόρεσε να κατευνάσει το πάθος εναντίον της κυβέρνησης που επιτρέπει τα κεφαλομάντιλα στα πανεπιστήμια, της κυβέρνησης που μετέφερε τα κεφαλομάντιλα στους τόπους της εξουσίας... και στο περιβάλλον της Ελισάβετ της Β'. Είναι νομίζω σαφές ότι κάτι σάπιο υπάρχει στο βασίλειο της... Τουρκίας. Η αποτυχία της βασίλισσας να εμπνεύσει με το παράδειγμά της την ανοχή, να προωθήσει την ιδέα ότι ίσως δεν κινδυνεύει η «κοσμικότητα» από γυναικεία κεφάλια καλυμμένα με μαντίλια, πρέπει να μας βάλει σε σκέψεις.

Η επίσκεψη έμοιαζε να εκνευρίζει ακόμη περισσότερο τους «κοσμικούς». Δεν μπορεί να εξηγηθεί αλλιώς ο περίεργος καβγάς στην τηλεόραση. Η τηλεοπτική μάχη ανάμεσα σε έναν από τους ηρωικούς της «κοσμικότητας», τον καθηγητή Εμρέ Κονγκάρ, σχολιαστή της «Τζουμχουριέτ», και τον κ. Τζενγκί Τσαντάρ, έναν δημοσιογράφο που ειδικεύεται στα να αμφισβητεί την ορθότητα της «πεπατημένης» λογικής. Οι «κοσμικοί» επιτίθενται. Λοιδορούν. Θέλουν να μειώσουν με κάθε τρόπο όποιον θέτει ερωτήματα για την ορθότητα των δογμάτων μέσα στα οποία νομίζουν ότι μπορούν να εγκλωβίσουν την Τουρκία. Η ένταση που ακολουθεί θα φτάσει σύντομα στη χειροδικία. Αφού η επίσκεψη της βασίλισσας δεν μπόρεσε να μεταφέρει στο «κοσμικό» κατεστημένο τα μηνύματα που ήθελε να στείλει η βρετανική πολιτική, ο βρετανός υπουργός Εξωτερικών κ. Ντέιβιντ Μίλιμπαντ θεώρησε σκόπιμο να μιλήσει ωμά στην αντιπολίτευση που στηρίζει την πολιτική αυτή εκστρατεία.

Προειδοποίησε τον κ. Ντενίζ Μπαϊκάλ, τον αρχηγό του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος (CHP), ότι κανείς δεν θα μπορέσει να ελέγξει τις αντιδράσεις στην Ευρώπη αν οι δικαστές του Συνταγματικού Δικαστηρίου πραγματοποιήσουν την απειλή του και απαγορεύσουν το κυβερνών κόμμα. Ο κ. Μίλιμπαντ εξήγησε ότι ακόμη και η Βρετανία, που δεν ταλαντεύτηκε ποτέ όσον αφορά τη στήριξη της ευρωπαϊκής ένταξης της Τουρκίας, θα βρεθεί «άφωνη», χωρίς επιχειρήματα και χωρίς συμμάχους, αν η Τουρκία προχωρήσει στην κίνηση του αυτοχειρισμού που σχεδιάζει τους τελευταίους μήνες.

Μια ιστορία που ξεκίνησε πριν από τέσσερα χρόνια με έναν αμερικανό τουρίστα και έναν ιταλό πλανόδιο αντικέρη κατέληξε στη σημαντικότερη ίσως μουσική ανακάλυψη των τελευταίων χρόνων. Τι συμπεράσματα μπορούμε άραγε να βγάλουμε; Ας αρχίσουμε αφοριστικά και με δόση χιούμορ. Μην υποτιμάτε τους γυρολόγους. Ο χρόνος δεν είναι χρήμα, αλλά δημιουργεί χρήμα. Αν πουλάτε αντίκες σε αμερικανούς τουρίστες, βεβαιωθείτε πρώτα ότι τους δίνετε αυθεντική σαβούρα και όχι κρυμμένους θησαυρούς. Και φυσικά, μην περιμένετε κείμενα σαν αυτό για να βάλετε τη μουσική του Μότσαρτ στη ζωή σας, αντίδοτο ευδαιμονίας στη νεοελληνική νευρώση.

Ας κλείσουμε με κάτι σοβαρό όμως. Ανακαλύψεις σαν και αυτές μας υπενθυμίζουν ότι η κατάπτωση των ανθρωπιστικών σπουδών οφείλεται, μεταξύ άλλων, και σε χρόνο έλλειμμα επιχειρηματικότητας. Δεν αναφέρομαι βέβαια στη σύσταση κερδοσκοπικών εταιρειών, αλλά στο πνεύμα υπέρβασης, στη διάθεση αναζήτησης και στην ερευνητική λαχτάρα για το καινούργιο, το απρόσμενο και το εκπληκτικό. Αμέτρητα μυαλά χυλώνουν στα γραφειοκρατικά καζάνια της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Χιλιάδες άλλα προσκολλούνται σε ιδεολογικές μανιέρες και εγκλωβίζονται σε μεθοδολογικές τσουλήθρες. Το συλλογικό αποτέλεσμα είναι μια ακαδημαϊκή ζωή που φοβάται την ανανέωση και προιόνει το μέλλον της στην απέλπιδα προσπάθεια να επιμπκύνει το λιμνάζον παρόν της.

Είναι τυχαίο άραγε ότι ο Leeson, πρόσωπο-κλειδί στην ανακάλυψη του πορτρέτου, δεν είναι ακαδημαϊκός μουσικολόγος (δούλεψε για δεκαετίες στην IBM και ήταν μέλος της Συμφωνικής του Σαν Χοσέ); Ή ότι χρειάστηκε να εμπλακεί ΔΕΠ φημισμένου πανεπιστημίου για να μεταδοθεί η ανακάλυψη από τα διεθνή ειδησεογραφικά πρακτορεία; Πόσοι μουσικοί θησαυροί παραμένουν άγνωστοι επειδή μια γενιά μουσικολόγων απορρίπτει την αρχαιακή έρευνα για χάρη μονοδίων ερμηνευτικών προσεγγίσεων υπό την επήρεια κριτικού ναρκισσισμού;

Τουλάχιστον από την εποχή του Κολόμβου οι ανακαλύψεις αποτελούν τη λοκομοτίβα της προόδου, οδηγώντας στην απόρριψη παλαιών μεθόδων και ιδεών και ανοίγοντας τον δρόμο σε νέες. Οι ανακαλύψεις όμως δεν πέφτουν από τα δέντρα σαν τα μήλα. Προϋποθέτουν όραμα, αυτονομία, αποφασιστικότητα, δημιουργική διάθεση και κυρίως γενναιότητα, αφού το αποτέλεσμα συχνά εκπλήσσει ή και δυσαρσείει.

Πρώην καθηγητής μου στο Stanford απογοητεύτηκε από το καινούργιο πορτρέτο του Μότσαρτ. Τον φανταζόταν, είπε, λιγότερο αρρενωπό. Και μόνο για τούτη τη διάψευση αξίζει να καλωσορίσουμε το νέο πρόσωπο του Μότσαρτ. ●

Ο Μότσαρτ σε τελετή μύησης βιεννέζικης Στοάς το 1790

κάκι όταν το 1783 γνωστός ζωγράφος της Βιέννης φιλοτέχνησε το πορτρέτο του σε προφίλ. Ο πίνακας ήταν δώρο στον συνθέτη για τη μουσική που είχε γράψει για μέλος της οικογένειας του καλλιτέχνη. Πράγματι, σε επιστολή του με χρονολογία 3 Νοεμβρίου 1781 ο Μότσαρτ αναφέρει ότι μια σερενάτα του για πνευστά γράφτηκε για την κουνιάδα του αυλικού ζωγράφου Joseph Hickel και παίχτηκε στο σπίτι της. Το ανακαλυφθέν πορτρέτο ταιριάζει πλήρως με αυτές τις μαρτυρίες.

Πώς όμως βρέθηκε από τη Βιέννη στο Σάλτσμπουργκ και τελικά στα σεντούκια του Hagenauer; Η μία εκδοχή είναι ότι το έφερε ο Λεοπόλδος στην επιστροφή του από τη Βιέννη το 1785. Ο Eisen πιστεύει ότι μάλλον το έστειλε ο ίδιος ο συνθέτης στον πατέρα του το 1783, αφού στις 3 Απριλίου της ίδιας χρονιάς υποσχέθηκε να στείλει δύο πορτρέτα στο Σάλτσμπουργκ. Την πα-

ραλαβή ενός πορτρέτου του αδελφού της σε προφίλ το 1783 επιβεβαιώνει και η Νάινερλ σε γράμμα της στον εκδότη Breitkopf το 1804. Η περιγραφή του όμως ως παστέλ μικρού μεγέθους αποκλείει την ταύτισή του με το ανακαλυφθέν πορτρέτο, το οποίο είναι ελαιογραφία διαστάσεων 0,47εκ. Χ0,35εκ.. Το τελευταίο είναι μάλλον αντίγραφο ενός από τα πορτρέτα που ο συνθέτης έστειλε στο Σάλτσμπουργκ. Με τον θάνατο του Λεοπόλδου το 1787 πιθανόν πέρασε στην κατοχή του Hagenauer, ο οποίος έζησε ως το 1792. Αυτές οι επιπλοκές βέβαια δεν αναιρούν την αναγνώριση του πορτρέτου, το οποίο κατά τον Eisen είναι το σημαντικότερο που έχει ανακαλυφθεί μετά τον θάνατο του Μότσαρτ και μόλις το τέταρτο αυθεντικό από τα χρόνια όπου μεσουρανούσε στη Βιέννη (1781-1791). Γι' αυτό και έχει ήδη ασφαλιστεί για 2 εκατ. στερλίνες.